

Kao vrlo važne pokazatelje ekonomsko - tehnološko - društvene neodrživosti trenutnog stanja¹ u oblasti upravljanja energetske sistemom RS, želimo da naglasimo da se u Srbiji a) preko 70% struje dobija iz fosilnih goriva (lignita) b) Preko 40% ukupne primarne energije se uvozi u obliku tečnih fosilnih goriva c) Srbija je među najintenzivnijim državama u svetu po karbonskom intenzitetu po glavi stanovnika d) preko 186.000 dece potrebuje neki vid socijalne pomoći - oko 25 milijardi dinara je odvojeno za davanja deci i porodici, oko 57 milijardi dinara za ukupna socijalna davanja.

Osim pobrojanog još težu sliku prikazuju podaci da se u a) poslednjih 25 godina u Srbiji nije izgradio ni jedan objekat za proizvodnju energije, b) da se u poslednjih 30 godina od 160 mernih mesta na vodotokovima u Srbiji na samo 15 kvalitet vode nalazio na nivou zahtevanih klasa² dok su na ostalim vodotokovima vodotokovi stalno ili većinom izvan kategorija propisanih uredbom o kategorizaciji voda, c) na preko 85% vodotokova bakteriološki kvalitet voda je iznad dozvoljenih vrednosti, poplave i suše u Srbiji godišnje odnose između 200 miliona evra u „normalnoj godini“ odnosno i do preko 1,5 milijardi evra kao 2014. Osim toga u šumskim požarima je od 2000-2009 uništeno oko 16.500 hektara i naneta je šteta od preko 300 miliona evra. U Srbiji postoji preko 15.000 potencijalnih i preko 1.500 aktivnih bujičnih tokova a gotovo 90% teritorije je izloženo eroziji i navodnjava se samo nekoliko posto obradivih površina.

Iz svega gore rečenog je jasno da se u sredokraći velikog broja problema koje smo pobrojali nalazi istorijski uspostavljeno negativno stanje odnosa srbijanskog društva i ekonomije prema vodama odnosno upotrebi voda. U sklopu obaveze Srbije da dekarbonizuje svoju energetiku do 2050. kao jedan od važnih oblika snabdevanja energijom, Vodoprivredna osnova Republike Srbije bazira se na preostalih negde oko 7,2TWH tehničkog potencijala vodotokova (do sada je u upotrebi oko 10,3TWh od oko 18TWh tehničkog potencijala)³. Regulacija odnosno upotreba voda u javnom interesu, te njihova zaštita odnosno pospešivanje ekoloških celina od visoke biološke vrednosti kroz integrisano upravljanje vodama predstavljaju jedan od civilizacijskih izazova koji se nalaze pred Srbijom i našim društvom. Stoga će zahtevati maksimalan socijalni i ekonomski napor, najširi društveni konsenzus i uspostavljanje sistema koji će omogućiti da se voda kao javno dobro od najvišeg značaja⁴ zaštititi, ali i upotrebljava. Ovo je jedan od ključnih društvenih problema: da se uspostavi sistem zaštite i korišćenja voda i od voda da bi se njihovi ekonomski potencijali distribuirali među svim građanima.

Upravljanje vodama - domaći i međunarodni okvir:

Gotovo cela teritorija Srbije se nalazi u dunavskom slivu i kao takva predstavlja veliki izazov za domaće potrebe jer se za svaku ekonomsku aktivnost moraju uzimati u obzir strateške

obaveze prema ostalim korisnicima ovog sliva. Osim toga, Srbija se nalazi na putu ulaska u EU te se u tom kontekstu vrlo brzo očekuje da će domaće zakonodavstvo i institucije odnosno prakse korišćenja i zaštite voda morati usaglasiti sa obavezama koje proističu iz političkog i ekonomskog priključivanja EU.

Nakon analize postojećeg društvenog i ekonomskog stanja u Srbiji došli smo do nekoliko načelnih tačaka koje predstavljaju neuralgije koje je potrebno rešiti da bi se vode u Srbiji koristile na najbolji mogući način, a da se pri tome poboljša njihov ekološki status.

Vrlo je značajno da se naznači činjenica da su vode definisane kao prirodno dobro koje je u vlasništvu republike Srbije (član 9 stav 1 Zakona o javnoj svojini). Prema Zakonu o vodama Republika Srbija na osnovu stava 2 člana 24 ovog Zakona upravlja vodama u Republici Srbiji i to preko ministarstava i drugih nadležnih organa, odnosno organizacija koje Republika Srbija ovlasti. To znači da se u krajnjoj instanci o strateškoj upotrebi voda mora odlučivati u demokratskoj proceduri koja se odnosi na sve građane.

U kontekstu međunarodnih obaveza Republike Srbije izuzetno je bitno naglasiti da je u skladu sa važećim evropskim regulativama Republika Srbija, kao jedan od najvažnijih principa upravljanja vodama, usvojila princip integralnog upravljanja vodama koji na osnovu Zakona o vodama (član 24 stav 1) znači: „Integralno upravljanje vodama (u daljem tekstu: upravljanje vodama), u smislu ovog Zakona, čini skup mera i aktivnosti usmerenih na održavanje i unapređenje vodnog režima, obezbeđivanje potrebnih količina voda zahtevanog kvaliteta za različite namene, zaštitu voda od zagađivanja i zaštitu od štetnog dejstva voda.”. Da bi se integralno upravljalo vodama moraju se uspostaviti preduslovi razumevanja svih međusobnih uticaja raznih upotreba vode i njihovih interrelacija, odnosno analizirati ekonomske i socijalne posledice svih upotreba i da se tek na osnovu takvih strateških ekonomsko- ekološko- socijalnih i drugih analiza donose odluke o dugoročnoj najkorisnijoj upotrebi voda. Principi donošenja odluka su međutim bazirani na principima koje pobraja Zakon o vodama, predviđajući da se upravljanje vodama mora dešavati uz: a) načelo održivog razvoja, b) načelo celovitosti, c) načelo jedinstva vodnog sistema, d) načelo obezbeđivanja zaštite od štetnog dejstva voda, e) načelo “korisnik plaća”, f) načelo “zagađivač plaća”, g) načelo učešća javnosti, h) načelo uvažavanja najboljih dostupnih tehnika.

I pored tako visoko postavljenih principa Srbija se nalazi u teškoj, gotovo bezizglednoj poziciji što se tiče strateškog planiranja odnosno strateških principa upravljanja vodama. Učešće javnosti odnosno demokratska procedura i mehanizam odlučivanja o današnjici i sutrašnjici vodnih resursa se nalazi u trenutno vrlo teškoj situaciji i to ponajviše jer ne postoji nacionalni konsenzus o prioritetima ekonomske upotrebe resursa. Kao prioriteti se

postavljaju interesi investitora (posebno stranih) i birokratskih- tehnokratskih struktura (tu mislimo na zaposlenike ministarstava i drugih institucija) koji se na neki način izdvajaju izvan polja demokratske procedure, odnosno postavljaju se iznad demokratskih procedura, donoseći odluke o upotrebi voda bez konsultacije o temeljnim pitanjima sa građanima Srbije. Strateške odluke o upotrebi voda se donose bez uključivanja u dugoročne i strateške procese onih koji su najzainteresovaniji za njihovu upotrebu. Upravljanje vodama u interesu građana Srbije moguće je jedino ukoliko se odluči koji su prioriteti. U tom smislu vrlo je teško odlučiti, sa ekonomskog i socijalnog stanovišta, koji su najsvrsishodniji oblici upotrebe potencijala voda ukoliko se ne postave sve opcije, odnosno svi scenariji pred one koji odlučuju i čije strateške odluke je potrebno sprovesti.

Neoliberalni pristup u donošenju odluka gde se monetizacija prirodnih resursa smatra glavnim oblikom vrednovanja prirodnih resursa je pogrešna i dovodi do dugoročnih i destruktivnih posledica.

Kada govorimo o donošenju odluka potrebno je pristupiti donošenju odluka na nivou čitavih slivova, podslivova i vodnih područja, a ne svoditi mogućnost učešća javnosti na nivo učešća u konsultacijama o procenama uticaja na konkretnim lokalizovanim projektima.

Osim toga, vrlo je visok stepen nepoznanica vezano za stvarnu dostupnost voda, odnosno uticaj drugih prirodnih, ekonomskih i socijalnih uticaja na vodni bilans.

U tom konteksu potrebno je ispuniti nekoliko važnih preduslova da bi se građani Srbije mogli upustiti u donošenje strateških dokumenata o vodama koji će morati da budu uključeni u čitav kompleks strateških dokumenata:

Strategija upotrebe prirodnih resursa, Strategija upravljanja šumama, Strategija ekonomskog razvoja, Strategija energetike, Strategija poljoprivrede, ali i Strategija adaptacije na klimatske promene itd. Bez integracije na višem nivou smatramo da je nemoguće sve ove, često konfliktne, strategije i ciljeve uskladiti.

Pre nego što pređemo na konkretan predlog politike za izgradnju hidro centrala, pobrojmo nekoliko najtežih strateških problema koje je potrebno razrešiti da bi se vode na održiv i dugoročno isplativ način upotrebljavale u Srbiji:

Energetika je, kao što smo već rekli gotovo 70% zavisna od fosilnih goriva. U tom smislu je neophodno da se maksimalizuje proizvodnja iz obnovljivih izvora energije. U isto vreme neophodno je da razumemo da postoji nesrazmerno veliki pritisak na vode u kontekstu industrijske i komunalne (zlo)upotrebe, u elektro energetici koja koristi enormne količine vode za rashlađivanje energetske postrojenja.

U isto vreme vrlo je bitno da se regulacija voda uskladi sa potrebom da se povećaju biološka dostupnost vode za zaštićena i buduća zaštićena područja, ali i da se omogući

maksimalizacija upotrebe voda za navodnjavanje u poljoprivredi, a da se pri tome poljoprivreda maksimalno uskladi sa ciljevima smanjenja upotrebe hemikalija radi zaštite hemijskog i biološkog integriteta voda i podzemnih voda.

Radi ovoga cilja neophodno je:

- a) uraditi detaljan bilans voda odnosno upotreba voda, da bi se omogućio jasan i nedvosmislen uvid u to koje upotrebe voda imaju koje količine dostupnih voda, odnosno koliki su pozitivni i pre svega negativni uticaji određenih upotreba voda, da bi se u skladu sa principom „zagađivač plaća“ određene upotrebe optimizovale i, ukoliko je potrebno, ukinule. Dakle neophodno je uspostaviti temeljno razumevanje najoptimalnijeg ekološkog nivoa voda neophodnog da bi se dovoljne količine voda obezbedile za sve suštinske upotrebe voda.
- b) uspostaviti trajan i otvoren demokratski proces u kome bi se svi zainteresovani slojevi društva uključili u razmatranje prioritizacije upotrebe voda u vidu foruma za vode, komisije za vode ili neke slične forme demokratske institucije koja bi imala takodje značajan uticaj na donošenje krajnjih odluka u parlamentu.
- c) uraditi detaljne analize uticaja erozije na bilans voda, odnosno potencijala pošumljavanja, odnosno prelaska na napredne metode regulacije poplava upotrebom prirodnih retenzija i to u kontekstu kako adaptacije na klimatske promene i snabdevanje vodom, tako i u kontekstu de-karbonizovane strategije energetike Republike Srbije.
- d) nemoguće je doneti ozbiljne i održive planove upotrebe voda u okviru tzv. Planova za upravljanje slivovima ukoliko se ne uzmu u obzir ograničenja i pritisci koje na njih vrše industrijske, elektro energetske i druge upotrebe voda, odnosno ukoliko se ne kvalifikuju precizno i detaljno negativne ekonomske vrednosti koje iz njih proističu.
- e) donošenje odluka o upotrebi vodnog potencijala za hidro energiju ne može se međutim svesti samo na bilansiranje voda odnosno tzv. dostupnost zainteresovanih investitora; moraju se interesi lokalnih zajednica i čitavih regiona postaviti u istu ravan, jer ekonomske procene ni u kom slučaju ne smeju da se donose na nivou otuđene centralne vlasti odnosno političkih i interesa velikih investitora.

Izvor: Odlomak studije Hidropotencijali Srbije (Birn, Cins, Cekor)